

Əfsanələr - Cəmiyyəti Formalaşdıran Nağıllar
Baş Məqalə - Betti Bleyer

Mənbə: Azərbaycan International jurnalı - Aİ 6.3 (Payız 1998)
© 2003. Azərbaycan International

Amerika yazıçısı Toni Morisonun fikrincə “Bizi yaratdıqca özü də yaranan hekayə janrı fundamental xarakter daşıyır.” O, bunu yəqin bilir. O, hekayə janrında gördüyü maraqlı işinə görə 1993-cü ildə ədəbiyyat sahəsində Nobel Laureatı olmuşdur (Səh. 46-ya baxın).

Əfsanələr də fundamental hekayə janrının bu kateqoriyasına aid edilir. Əslində, onların dinamik gücünün mahiyyəti onların özləri formalaşdıqca davranışı formalaşdırdıqlarındadır. Morisonun müşahidələri insanın ağılna köhnə bir sualı salır: birinci nə yaranmışdır, toyuq, yoxsa yumurta? Eynilə də görəsən birinci əfsanə əmələ gəlmişdir, yoxsa ictimai normalar və ya daha başqa şeylər əfsanəni formalaşdırmışdır.

Şübhəsiz, əfsanələr hər hansı bir mədəniyyətin DNT-sidir. O, əyləncəli nağıllarda dərin iz buraxaraq cəmiyyətin dəyərləri, arzu və xeyallarını ifadə edir. Orada həmçinin düzgün qəbul edilmiş mədəni davranışlarla yanaşı, dərin qorxu da əks olunmuşdur.

Əfsanələr hardasa reallıqla təsəvvür arasında bir məkanda baş verir. Mənşə etibarilə bu hekayələr spesifik bir hadisəyə, tarixi qəhrəmana, çətin bir tapşırıq və ya coğrafi bir məkana əsaslanır. Əsrlər və hətta minilliklər ötdükcə, faktlar təhrif olunaraq şişirdilir və ehtimal ki, onun orijinal nağıla oxşarlığı azalır. Bununla belə onlar yenə də intellektual və mənəvi gücə malikdir.

Bu hekayələrə mübaliğə və təhrif xas olsa belə, əfsanələr uydurma kimi yox, həqiqət kimi söylənilir. Və burada onların dəyəri - cəmiyyətdəki həqiqəti əks etdirən əfsanəni söyləyən şəxsin inamı dayanır. Belə hekayələr cəmiyyətin dünyagörüşü və dəyərlərini əsaslı surətdə əks etdirir. Buna görə də jurnalımız onları müasir tədqiqat hesab edir.

Əlbəttə ki, bütün əfsanələri bir yığcam kateqoriyaya aid etmək qeyri-mümkündür. Həmişə müstəsna olur. Ancaq ümumiyyətlə siz Azərbaycanın əfsanəvi qəhrəmanlarının çatışmayan cəhətləri olduqlarını, səhv addım atdıqlarını, yalan danışdıqlarını və özlərinin də aldandıqlarını görəcəksiniz. Lakin bütün maneələrə baxmayaraq, əsərin baş qəhrəmanları həmişə öz güclərini kifayət qədər toplayaraq qələbə çalana kimi mübarizə

aparırlar. Adətən onlar bütünlükdə cəmiyyətin mənafeyi naminə özlərini qurban verməyə hazır olurlar (“Sumqayıt” (Səh. 51) və “Fərhad və Şirin” (Səh. 42) kimi hekayələrə bax).

Bir çox qəhrəmanlar hər hansı bir xarici qüvvə, istər siyasi sistemlər, iqtisadi hökmdar, dini amirlər və ya hətta ənənəvi ailə qanunları tərəfindən idarə olunmaqdan əvəzləri müstəqil qərar vermək üçün azadlıq axtarırlar.

Azərbaycanda əfsanələr bəzən ən gözlənilməz yerlərdə, operalarda (Səh. 33), poeziyada, atalar sözlərində, adlarda və hətta neft istehsal avadanlıqlarında meydana çıxır. Xəzər dənizində ilk yarı sualtı qazma neft qurğusu “Dədə Qorqud” adlandırılmışdır. Dədə Qorqud Azərbaycanın ədəbiyyat tarixinə daxil edilmiş və Qədim Yunan Odissey və İlliada əsətlərinin (E.Ə. 9-8-ci əsrlər) elementlərini özündə əks etdirən hekayələr və əfsanələr toplusunu (Səh. 20) nəql edən müdrik qoca bir şəxsiyyətdir.

Əsas məqsədi dənizin dərinliyinə nüfuz edərək oradakı ehtiyatları həyatımızı zənginləşdirmək üçün səthə çıxaran bu qaynaq edilmiş polad qurğuya Dədə Qorqudun adının qoyulması qəribə görünə bilər. Bəs elə əfsanələrin də bu günkü həyatımızda olan məsələləri həll etmək üçün bizə keçmişin ehtiyatlarını əldə etmək işində bizə göstərdikləri kömək də məhz bundan ibarət deyilmi?

Bizim əfsanələrə ehtiyacımız var. Bizim ümidə ehtiyacımız var. Bizim inama ehtiyacımız var. Xüsusilə də bu gün bu hekayələr Qərbi mətbuatının bizə daim çaldığı həyacan təbili, həllini gözləyən böhranlar, başımızın üstünü almış zorakılıq və çox güman ki, lap yaxında olan Apokalipsə bağlı nitqləri ilə qəti ziddiyyət yaradır.

Əfsanələr bizə artıq bir deyimdə olduğu kimi “orada olmuş və o işi görmüş” qəhrəmanlar haqda danışır. Onlar bizə qaranlıqda irəliyə doğru inamla addım atmağa ilham verir. Ümid edirik ki, bəzi əfsanələr haqda verdiyimiz bu giriş sizdə bu ölkənin geniş xəzinələri içərisində daha çox folklor nümunələri axtarıb tapmaq həvəsi oyadacaq.

Tərcümə: Ülviyyə Məmmədova

Yoxladı: Gülnar Aydəmirova

Redaktə etdi və veb üçün hazırladı: Aynurə Hüseynova